

20. Подопригора А. А. Основы римского гражданского права : учеб. пособие / А. А. Подопригора. — К. : Выща шк., 1990. — 283 с.
21. Подопригора О. А. Римське право : підручник / О. А. Подопригора, С. О. Харитонов. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 512 с.
22. Покровский И. А. История римского права / И. А. Покровский. — Минск : Харвест, 2002. — 528 с.
23. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. — М., 1998. — 353 с.
24. Пухан И. Римское право (базовый учебник) / Пухан Иво, Полспак-Акимовська Миряна ; пер. с македон. В. А. Томсинова, Ю. В. Филиппова ; под ред. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2000. — 411 с.
25. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права : учебник / Санфилиппо Чезаре ; под ред. Д. В. Дождева. — М. : ББК, 2002. — 370 с.
26. Современный словарь иностранных слов : около 20 000 слов. — М. : Рус. яз., 1993. — 740 с.
27. Хрестоматія по інституціям гражданского римского права и истории гражданского процесса. — К., 1908. — 55 с.

Анотація

Гринько С. Д. Ідеологічне значення римського права. Стаття.
Визначається римське право як система різноманітних поглядів, оцінок, в яких відображаються ідеї римських юристів, втілені у принципи права, правові презумпції і системи.
Ключові слова: римське право, ідея, принципи права, правова презумпція, система права.

Аннотация

Гринько С. Д. Идеологическое значение римского права. Статья.
Определяется римское право как система различных взглядов, оценок, где отражаются идеи римских юристов, воплощенные в принципы права, правовые презумпции и системы.
Ключевые слова: римское право, идея, принципы права, правовая презумпция, система права.

Summary

Grinko S. The Ideological Significance of Roman Law. Article.
The Roman private law is defined as the system of views, analysis where the ideas of Roman lawyers are outlined which are embodied in law principles, law presumption and systems.
Keywords: Roman law, idea, law principles, law presumption, law system.

УДК 347.19

В. Й. Кісель

ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВУ ФОРМУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

З прийняттям нового Цивільного кодексу України (надалі — ЦК), поява якого викликана значними змінами суспільного і соціально-політичного устрою нашої держави, кардинальної трансформації зазнала загальна парадигма системи юридичних осіб. Загальноприйнятою стала класифікація юридичних осіб на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права (ч. 2 ст. 81 ЦК).

Разом з цим чинний ЦК майже не згадує юридичних осіб публічного права.

© В. Й. Кісель. 2010

Одночасно з цим вітчизняний правопорядок побудований таким чином, що такі юридичні особи час від часу повинні включатися в цивільний оборот для вирішення важливих питань, пов'язаних із реалізацією належних їм майнових (речових та зобов'язальних) та особистих немайнових прав та інтересів.

Так, наприклад, для юридичних осіб публічного права в межах цивільно-правових методів регулювання вирішуються питання, пов'язані з: розпорядженням доходами, отриманими від дозволеної господарської діяльності, і майном, придбаним за рахунок таких доходів; укладанням та виконанням договорів на придбання майна, яке не надається у централізованому порядку; реалізацією майнових прав на службові винаходи; участю у деліктних зобов'язаннях; реалізацією прав на власне найменування, таємницю кореспонденції; відповідальністю за своїми зобов'язаннями тощо.

Як слушно вказує А. Довгерт, кожна юридична особа має створюватися за моделлю, відомою законодавцю та учасникам обороту [1, 67]. У зв'язку з цим окреслення ознак, які дозволяють твердити про можливість надання колективному утворенню статусу юридичної особи та пояснення їхньої сутності як соціальної реальності, передбачає подальше визначення їхньої організаційно-правової форми, що дасть змогу отримати чіткі уявлення про: 1) порядок створення, реорганізацію, ліквідацію юридичних осіб; 2) дозволить підвести теоретичну основу під дискусію про визначення меж їхньої правосуб'єктності у цивільному обороті; 3) допоможе з'ясувати основні моменти цивільно-правової відповідальності зазначених суб'єктів цивільних правовідносин.

Крім цього, обґрунтування організаційно-правової форми юридичних осіб публічного права дозволить з'ясувати роль та встановити межі втручання держави в договірну, господарську та інші види діяльності зазначених суб'єктів суспільних правовідносин.

Значення організаційно-правової форми для юридичної особи полягає в тому, що в теорії цивільного права існує точка зору, згідно з якою юридична особа повинна визнаватися суб'єктом права лише за умови її створення в певній організаційно-правовій формі, перелік яких повинен бути вичерпний [2, 10; 3, 18]. На думку В. П. Мозоліна, організаційно-правова форма — це типова модель, яка є основою для побудови та функціонування як внутрішньої організації підприємства, так і в певній мірі його зовнішніх зв'язків [4, 119]. І.Севрюкова вважає, що організаційно-правова форма — це комплекс правових норм, що визначають відносини суб'єкта права з оточуючим світом та рештою юридичних і фізичних осіб [5, 7]. С. Жилінський трактує організаційну правову форму як концентроване втілення сутнісних, організаційних і правових ознак, які є спільними для юридичних осіб різних видів [6, 95]. О. Ткаченко під організаційно-правовою формою пропонує розуміти законодавчо закріплений механізм функціонування підприємства, що визначає його організаційну структуру, особливості формування майна, розподілу відповідальності та результатів діяльності [7, 6]. Н. Козлова визначає це поняття як ознаку, за допомогою якої одну юридичну особу можна відрізнити від іншої за способом створення, обсягом правосуб'єктності, порядком управління, наявністю, характе-

ром та змістом корпоративних прав та обов'язків її засновників (учасників) [8, 11].

Отже, організаційно-правова форма має декілька ознак. По-перше, це типова модель організації, яка визначає майбутні характерні її ознаки як суб'єкта права. По-друге, кожна організаційно-правова форма складається з декількох елементів, які є незамінними для неї. По-третє, вона закріплюється нормами права.

Таким чином, організаційно-правова форма юридичної особи — це закріплена нормами права модель юридичної особи певного виду, що втілює її істотні ознаки.

Відповідно до ст. 83 ЦК, юридичні особи можуть створюватися у формі а) товариств; б) установ; в) інших формах, встановлених законом.

Визначаючи організаційно-правову форму юридичних осіб публічного права, на наш погляд, найбільш близькою до них за своїми ознаками є форма установи. Разом з цим роблячи висновок про саме таку організаційно-правову форму, необхідно чітко розрізнити установи приватного права та установи публічного права. Необхідно зазначити, що хоча при розробці проекту ЦК деякі правознавці пропонували відмовитись від класифікації юридичних осіб на приватні та публічні [9], ч. 2 ст. 81 чинного ЦК встановлює, що юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Проте ЦК України на відміну від ЦК УРСР 1964 р., регулює правовий статус установ лише приватного права. Такий підхід, на наш погляд, є досить спірним, оскільки не повністю досягається мета кодифікації цивільного права. На нашу думку, питання діяльності колективних утворень повинні регулюватися одним нормативним актом — ЦК, що дозволить виробити єдині підходи до регулювання функціонування юридичних осіб незалежно від того, приватні вони чи публічні, тим більше, що в юридичній літературі між цими поняттями часто взагалі не проводиться різниця і використовуються вони як синоніми [10, 275; 11, 9].

Частиною 3 ст. 81 нового ЦК уточнено, що порядок створення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією України та законом, проте ні в Основному Законі, ні в інших чинних нормативно-правових актах не має ні дефініції, ні узагальненого переліку ознак установ публічного права. У зв'язку з цим різницю між установами приватного та установами публічного права відшукаємо, проаналізувавши відмінності публічного та приватного права.

Ще наприкінці II — початку III ст. н.е. давньоримський юрист Ульпіан дав класичне розмежування публічного і приватного права: публічним правом є те, що стосується положень держави; приватним — користі окремих осіб [12, 7].

Грунтовно градація права на публічне та приватне була розроблена П. І. Новгородцевим, Л. І. Петражицьким, Н. М. Коркуновим, Г. Ф. Шершеневичем, Л. Л. Гервагеном, М. М. Агарковим та іншими вченими.

Так, наприклад, на початку XX ст. російський правознавець Л. Л. Герваген різницю між приватним та публічним правом встановлював, аналізуючи:

1) відносини, які визначають статус суб'єкта, який дає вказівки; 2) відносини, які визначають статус суб'єкта, якому дають вказівки; 3) відносини, які визначають спосіб, за допомогою якого здійснюється управління поведінкою відповідного суб'єкта [13, 14].

М. М. Агарков публічне право визначав як сферу влади та підпорядкування, приватне — сферу свободи та приватної ініціативи. Виходячи з таких міркувань, публічне право регулює відносини між суб'єктами лише за допомогою певних приписів або велінь, які надходять від одного управлінського центру. Приватне право, навпаки, з його індивідуалізмом є системою юридичної децентралізації [14, 31].

В радянський період довгий час не існувало навіть тіні приватного права, а публічне право підмінялось так званим загальнонародним правом, в якому між поняттями «державний», «суспільний», «загальний» інтерес ставився знак рівності [15, 30; 16, 92].

Одним із небагатьох правознавців, які вже на перших етапах формування радянської системи права зрозуміли, що поділ права на приватне та публічне зберігає своє значення для будь-якого суспільства, в тому числі і для радянського, був Б. Б. Черепахін. Вчений розмежування права на приватне та публічне здійснював залежно від способу побудови та регулювання юридичних відносин, притаманних системі приватного та публічного права. Відмічалось, що приватноправові відносини побудовані на началах координації суб'єктів, публічно-правові — на началах субординації [17, 26].

Отже, приватна та публічна діяльність — абсолютно відмінні за своїм характером види людської діяльності. Перша заснована на власному інтересі осіб, свободі його волі, виборі мети, засобів для її досягнення. Для публічного права така свобода не притаманна, оскільки публічно-правова діяльність заснована не на власному інтересі суб'єкта, а базується на функціонально визначеній меті [18, 53].

Суть поділу права на публічне та приватне полягає в тому, що в будь-якій правовій системі є норми, покликані забезпечити насамперед загальнозначимі (публічні) інтереси, тобто інтереси суспільства та держави в цілому (конституційне, адміністративне, фінансове право), і норми, які захищають інтереси окремих осіб (цивільне, трудове, сімейне право) [19, 358].

На основі такого розуміння суті приватного та публічного права можна визначити характерні ознаки установ приватного та публічного права, які створюються відповідно окремими індивідами або державою для представлення своїх інтересів у зовнішніх відносинах.

Для установ приватного права характерними є такі ознаки: 1) суб'єктами, які створюють установу, є особи (особа), жодна з яких не виступає від імені держави; 2) створення відбувається на підставі оформлення установчих документів (статуту, установчого договору тощо) та наділення установи майном, необхідним для досягнення цілей, визначених засновниками; 3) у своїй повсякденній діяльності керуються принципом диспозитивності, тобто на свій розсуд обирають правила своєї поведінки, прямо не заборонені законом або

установчими документами; 4) у відносинах з іншими особами керуються принципом рівності суб'єктів.

Установам публічного права притаманні такі ознаки: 1) створюються уповноваженими державою органами для виконання загально значимих завдань та функцій; 2) створення здійснюється у розпорядчому порядку, шляхом видання закону, указу, постанови, наказу тощо та наділення установи державним майном; 3) мають жорстко окреслені межі своєї поведінки (тобто визначальним методом правового регулювання є імперативний метод); 4) у своїх зносинах з іншими суб'єктами можуть використовувати такий стимул до забезпечення бажаної поведінки, як державний примус.

Крім вищеперерахованих ознак установ як приватного, так і публічного права, використовуючи визначення установи, яке подається в юридичному енциклопедичному словнику, до спільних ознак розглядуваних суб'єктів можна додати такі: 1) наявність в установи статусу юридичної особи; 2) облікування коштів установ публічного права на самостійних кошторисах, а коштів установ приватного права на самостійних балансах; 3) наділення керівників установ правами розпорядників кредитами [20, 501].

На наш погляд, введення публічних установ у цивільний оборот є наслідком необхідності об'єктивного обмеження діяльності держави з боку суспільства. Це обмеження, насамперед, проявляється у вигляді закріпленого в законодавстві принципу рівного визнання та рівного захисту всіх форм власності. В сучасному українському суспільстві ні основи конституційного устрою, ні основні начала цивільного законодавства не дозволяють учасникам правовідносин використовувати публічну владу при реалізації своєї цивільної правосуб'єктності. Тому одночасне існування публічно-правових утворень, з одного боку, в ролі суб'єктів, які є провідниками державної волі, а з іншого — як організацій, наділених ознаками суб'єкта цивільно права, є наслідком реалізації національного суверенітету.

Література

1. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К. : Істина, 2006. 928 с.
2. Пушкін А. Відносини підприємництва і правовий статус їх суб'єктів / А. Пушкін, В. Селиванов // Право України. — 1994. — № 5–6. — С. 9–16.
3. Брагинский М. Граждане (физические лица). Юридические лица / М. Брагинский, К. Ярошенко // Хозяйство и право. 1995. № 2. С. 3–19.
4. Мозолин В. П. Развитие советского гражданского права на современном этапе / В. П. Мозолин, П. С. Мамип. — М. : Паука, 1986. — 270 с.
5. Севрюкова І. Про правовий статус спільних підприємств // Право України. — 1993. — № 3. — С. 7–9.
6. Жилинский С. Э. Правовая основа предпринимательской деятельности : курс лекций / С. Э. Жилинский. М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М., 1998. 672 с.
7. Ткаченко О. П. Економічне обґрунтування вибору організаційно-правової форми підприємств ресторанного господарства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / О. П. Ткаченко ; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі М-ва освіти і науки України. — Х., 2008. — 21 с.
8. Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица по российскому гражданскому праву : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Н. В. Козлова. М., 2004. 50 с.

9. Шевченко Я. Публічно-правові та приватноправові засади регулювання підприємництва // Право України. 1996. № 5. С. 25.
10. Кучеренко І. М. Види юридичних осіб суб'єктів підприємницької діяльності // Правова держава. — К., 1999. — С. 275–281.
11. Кибенко С. Корпоративное право : учеб. пособие. — Х. : Эспада, 1999. — 480 с.
12. Орач Є. М. Основи римського приватного права : курс лекцій / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. — К. : Юрінком Інтер, 2000. — 272 с.
13. Герваген Л. Л. На чем основано разделение права на публичное и частное, гражданское? / Л. Л. Герваген. — Пг. : Тип. М. А. Александрова, 1915.
14. Агарков М. М. Ценность частного права // Правоведение. — 1992. — № 1. — С. 31–41.
15. Газье А. Публичное право Франции и России: Пересечения и параллели / А. Газье, Э. В. Талапина // Правоведение. 2003. № 3. С. 30–54.
16. Кряжков А. В. Публичный интерес: понятие, виды и защита // Государство и право. — 1999. — № 10. — С. 92–95.
17. Черепанин Б. Б. К вопросу о частном и публичном праве / Б. Б. Черепанин. — Иркутск, 1926.
18. Попондопуло В. Ф. О частном и публичном праве // Правоведение. 1994. № 5–6. С. 53–54.
19. Теория государства и права : курс лекций / под ред. П. И. Матузова и А. В. Малько. — М. : Юрист, 1997. — 672 с.
20. Юридический энциклопедический словарь / под ред. А. Я. Сухарева. — М. : Сов. энцикл., 1987. — 528 с.

Анотація

Кисель В. Й. До питання про організаційно-правову форму юридичних осіб публічного права. — Стаття.

Стаття присвячена теоретичному дослідженню проблем, пов'язаних з організаційно-правовою формою юридичних осіб приватного права. Подано огляд характерних ознак установ приватного права та установ публічного права, проаналізовано поділ права на публічне та приватне, наводяться точки зору різних вчених.

Ключові слова: приватне право, публічне право, організаційно-правова форма, юридична особа.

Анотация

Кисель В. И. К вопросу об организационно-правовой форме юридических лиц публичного права. — Статья.

Статья посвящена теоретическому исследованию проблем, связанных с организационно-правовой формой юридических лиц частного права. Сделан обзор характерных признаков учреждений частного права и учреждений публичного права, проанализировано разделение права на публичное и частное, приводятся точки зрения различных ученых.

Ключевые слова: частное право, публичное право, организационно-правовая форма, юридическое лицо.

Summary

Kysel V. To the Question of Organizational and Legal Form of Public Law Companies. — Article.

The article is devoted to the theoretical research of legal form problems of private law legal entities. The paper provides an overview of the characteristic features of private law institutions and public law institutions, analyses the division of law into public and private, points of view of different scientists are given.

Keywords: private law, public law, legal form, legal entity.